

*Με τη Χέρτα Μύλερ στο «Σπίτι της λογοτεχνίας»
του δυτικού Βερολίνου (φωτό: Δημήτρης Κορδελάς)*

*Für Anteos,
Kerstin Dömler
27.03.12, Berlin*

ΧΕΡΤΑ ΜΥΛΕΡ

*Οι λέξεις μπορούν να κάνουν τα πάντα,
ακόμα και να σκοτώσουν*

«ΣΧΕΤΙΚΑ με το γράψιμο: σκεφτόμουν συχνά ότι κανονικά δεν είχα το δικαίωμα να διαβάζω βιβλία. Κοιτούσα γύρω μου, τι έκανε ο κόσμος, σε πόσο φρικτή κατάσταση βρισκόταν. Δούλεψα σε μια φάμπρικα για λίγο καιρό, μέχρι που με διώξαν. Εκείνη η φάμπρικα ήταν σκέτο ερείπιο. Δεν υπήρχε καν παραγωγή, οι μηχανές ήταν πανάρχαιες, χαλασμένες, δεν υπήρχε θέρμανση, τα παράθυρα δεν είχαν τζάμια, τον χειμώνα είχε παγωνιά μέσα στον χώρο παραγωγής, ο κόσμος έπινε σναπς για πρωινό για να μην πεθάνει από το κρύο. Και καθημερινός και συνεχής έλεγχος. Έλεγχος και συνεδριάσεις. Έκαναν τον κόσμο κουρέλι, είτε ήσουν εργάτης, είτε γιατρός. Για ποια λογοτεχνία λοιπόν να μιλήσουμε; Το θέμα, στη Ρουμανία, ήταν η επιβίωση ενός ολόκληρου λαού...»

Την κυνηγούσα για μια συνέντευξη τρία χρόνια. Από τον καιρό που μας την έκανε γνωστή εκείνο το Νόμπελ που ξάφνιασε τους περισσότερους, όλους όσοι δεν την είχαν διαβάσει ποτέ, ούτε ήξεραν την προσωπική της ιστορία. Μια επίμονη αλληλογραφία με τον εκδοτικό της οίκο που κάθε τόσο αναζωπυρωνόταν, κι ύστερα σταματούσε, κι ύστερα ξανάρχιζε. Δεν έλεγε ποτέ όχι, δεν έλεγε όμως ούτε το ναι.

Κάποια στιγμή αποφάσισα να πιάσω λίγο περισσότερο την κατάσταση, διακινδυνεύοντας ακόμα και μια αρνητική απάντηση. Το ηλεκτρονικό μήνυμα που μου έστειλε η ίδια αυτή τη φορά, κινιόταν και πάλι στην ασαφή ζώνη μεταξύ του όχι και του

να. Έγραφε: «Αγαπητέ Α.Χ. Σας ευχαριστώ για την πρότασή σας, αλλά προς το παρόν δεν αισθάνομαι ότι είμαι σε θέση να δώσω συνέντευξη. Δεν μπορώ καν να σκεφτώ ότι θα καθίσω μια ολόκληρη ώρα μπροστά σε μια κάμερα. Μου είναι αδύνατο να βγάλω από το μυαλό μου την αίσθηση της ανάκρισης. Από την άλλη, πολύ ευχαρίστως θα δεχόμουν να βοηθήσω και εσάς και τον εκδοτικό οίκο. Πόσο μάλλον αφού ακούω από πολλές πλευρές πόσο καλός εκδοτικός οίκος είναι. Και μπορώ να κατανοήσω ότι η οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα της Ελλάδας αφήνει βαθιά τα σημάδια της. Γι' αυτόν τον λόγο αφήνω ανοιχτό το ενδεχόμενο μιας συνέντευξης στο άμεσο μέλλον».

Δεν έχασα την ευκαιρία. Της απαντώ πως καταλαβαίνω πολύ καλά τα αισθήματά της, πως μπορώ να φανταστώ ότι μια δημοσιογραφική «ανάκριση» μπροστά σε ένα άγνωστο πρόσωπο, με τους προβολείς να στέλνουν το έντονο φως τους πάνω της, και με ένα μικρόφωνο στο τραπέζι, δεν είναι ό,τι καλύτερο για έναν άνθρωπο που πέρασε πολλές φορές από τα ανακριτικά γραφεία ενός δικτατορικού καθεστώτος. Και μπορώ να το καταλάβω, της έγραψα, διότι μεγάλωσα κι εγώ σε μια δικτατορία, και μικρό παιδί ακόμη αναγκαζόμουν να πηγαίνω κάθε τόσο στην ασφάλεια και να δέχομαι τις «νουθεσίες» των αστυνομικών διευθυντών που δεν «καταλάβαιναν» πώς και ο πατέρας μου, τότε κρατούμενος στη Γυάρο και στη Λέρο, δεν υπογράφει μια δήλωση μετανοίας για να επιστρέψει στο σπίτι του και στα παιδιά του που τόσο τον έχουν ανάγκη...

Προχώρησα ακόμα περισσότερο. Της πρότεινα να περιμένουμε την επόμενη άνοιξη, όταν θα έλιωναν τα χιόνια στο Βερολίνο και θα μπορούσαμε να πάμε σε ένα πάρκο, να καθίσουμε σε ένα παγκάκι και να κάνουμε την κουβεντούλα μας χωρίς προβολείς και μικρόφωνα, μόνο με τις «ψείρες» στους γιακάδες μας και με την κάμερα κρυμμένη πίσω από ένα δένδρο, εκατό μέτρα μακριά, ώστε να μην τη βλέπουμε.

Λίγο καιρό μετά ήρθε η απάντησή της. Δεχόταν να δώσει συνέντευξη όπως από την αρχή της είχα ζητήσει, δηλαδή γύρω από ένα τραπέζι, με προβολείς, μικρόφωνο και διερωμένα. Ξεκα-

θάριζε ότι δεν ήθελε να πάμε στο σπίτι της αλλά σε ένα πανέμορφο κτίριο των αρχών του 20ού αιώνα, στο οποίο στεγάζεται ένα είδος πολιτιστικής λέσχης. Ο μόνος όρος που έβαζε ήταν η κουβέντα μας να μην ξεπερνούσε τη μία ώρα, όρος που κι αυτός δεν τηρήθηκε, αφού ο χρόνος της συνέντευξης στην πραγματικότητα διπλασιάστηκε.

Όταν την είδα να φτάνει ντυμένη στα μαύρα, με τα χέρια της να τρέμουν ελαφρά και τα μεγάλα, έντονα βαμμένα, μάτια της να με κοιτάζουν λίγο με περιέργεια και λίγο με αγωνία, κατάλαβα ότι ήταν ταραγμένη όσο κι εγώ, ίσως περισσότερο από μένα. Και συνειδητοποίησα αμέσως ότι η γυναίκα αυτή, από τους μεγαλύτερους συγγραφείς της εποχής μας, της οποίας το έργο δεν θυμίζει το έργο κανενός άλλου, βρισκόταν εκεί μπροστά μου, κι ότι η παρουσία της ήταν κάτι σαν δώρο, το δώρο σε έναν συνομήλικό της που ερχόταν από μια δοκιμαζόμενη χώρα και τύχαινε να φροντίζει την έκδοση των βιβλίων της στη γλώσσα του. Το βλέμμα της ακουμπούσε πάνω μου, ύστερα έφευγε, ξαναγυρνούσε, έφευγε πάλι, σαν να ήθελε να βεβαιωθεί πως είχε πάρει τη σωστή απόφαση να καταστρατηγήσει τις αρχές της και να ανοίξει την καρδιά της μπροστά σε μια ψυχρή τηλεοπτική κάμερα.

Είχα αποστηθίσει μια ευγενική φράση στα γερμανικά που έλεγε πόσο χαιρόμουν για τη γνωριμία – έτσι για να σπάσει ο πάγος. Μια φράση ήταν μόνο αλλά τα μπέρδεψα, την είπα ανάποδα, πήγα να τη διορθώσω, τα έχασα χειρότερα, εκείνη χαμογέλασε, μάλλον της άρεσε που ήμουν κι εγώ αμήχανος, αλλά προσπάθησε να μην το δείξει, πάω να κάνω ένα τσιγάρο πριν αρχίσουμε, είπε, και βγήκε στον κήπο.

Τελικά θα ήταν μια από τις ωραιότερες κουβέντες που είχα με συγγραφέα στη ζωή μου.

Αγαπητή Χέρτα Μύλερ,

Δείξατε μεγάλο θάρρος και αντισταθήκατε στην καταπίεση και την τρομοκρατία των πολιτικών. Για το καλλιτεχνικό περιεχόμενο αυτής της αντίστασης σας απονέμεται αυτό το βραβείο. Το έργο σας είναι ένας αγώνας που συνεχίζεται –και οφείλει να

συνεχιστεί-, ένα είδος εξορίας δίχως επιστροφή. Και παρότι είπατε ότι διδαχθήκατε τη συγγραφή από τη σιωπή και την αποσιώπηση, μας χαρίσατε λέξεις που μας συγκινούν, άμεσα και βαθύτατα. Με τη σιωπή. Για τη σιωπή. Επιτρέψτε μου να εκφράσω τα θερμότερα συγχαρητήρια εκ μέρους της Σουηδικής Ακαδημίας και σας προσκαλώ να δεχτείτε το Βραβείο Νόμπελ Λογοτεχνίας από τα χέρια της Α.Ε. του βασιλέως.

(Το σκεπτικό με το οποίο η Χέρτα Μύλερ πέρασε στο χρυσό βιβλίο της Ιστορίας της λογοτεχνίας.)

«Στην πόλη, στο γυμνάσιο, πήγα παρά την αντίδραση της μάνας μου. Εκείνη ήθελε να γίνω μοδίστρα, να μείνω στο χωριό. Ήξερε ότι η πόλη θα με διαφθείρει. Και με διέφθειρε. Άρχισα να διαβάζω βιβλία. Όλο και περισσότερο είχα την εντύπωση ότι το χωριό ήταν ένα κουτί μέσα στο οποίο γεννιέσαι, παντρεύεσαι και πεθαίνεις. Όλοι οι χωριανοί ζούσαν σε μια περασμένη εποχή. Γεννιόντουσαν ήδη γέροι. Αν θέλεις να ξαναγίνεις νέα, πρέπει να εγκαταλείψεις το χωριό: έτσι σκεφτόμουν. Στο χωριό έσκυβαν όλοι το κεφάλι στην εξουσία, αλλά και μεταξύ τους, ο ένας κατασκόπευε τον άλλο, μέχρι αυτοκαταστροφής.

»Το χωριό βρίσκεται στην επαρχία Μπανάτ, στα σύνορα άλλοτε με την Ουγγαρία, σήμερα με τη Σερβία. Στο Μπανάτ, όπως και στην Τρανσυλβανία, ζούσαν, ήδη από τον καιρό της αστροσυγγρικής αυτοκρατορίας, μεγάλες γερμανικές μειονότητες. Η περιοχή μας στην αρχή ανήκε στην Αυστροουγγαρία, μετά στην Ουγγαρία, οι παππούδες μου μιλούσαν μόνο γερμανικά. Ο παππούς μου, που ήταν έμπορος σιτηρών και αποικιακών και πήγαινε συχνά στη Βιέννη ή τη Βουδαπέστη για δουλειές, μιλούσε και λίγα ουγγρικά. Μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο η περιοχή περιήλθε στη Ρουμανία και ξαφνικά οι κάτοικοι βρέθηκαν να ζουν σε μια άλλη χώρα. Κι όταν, το '45, ήρθε ο κομμουνισμός, η περιουσία του παππού μου απαλλοτριώθηκε, και από τη μια μέρα στην άλλη έμεινε φτωχός. Το κράτος τούς πήρε τα πάντα, κι αυτός ήταν ένας από τους λόγους που δεν αγάπησαν ποτέ ιδιαίτερα τη

νέα τους πατρίδα – γι' αυτό και δεν έμαθαν ποτέ τους ρουμάνικα. Αλλά και οι γονείς μου μιλούσαν άσχημα τα ρουμάνικα, η μητέρα μου δεν έμαθε ποτέ της σωστά τη γλώσσα, δούλευε στα χωράφια και δεν βγήκε σχεδόν ποτέ από το χωριό. Στο χωριό δεν υπήρχαν Ρουμάνοι, εκτός από τον αστυνόμο και τον γιατρό. Και κανείς δεν ήθελε να έχει σχέσεις μαζί τους, κανείς δεν τους μιλούσε αν δεν ήταν σοβαρή ανάγκη. Ούτε και στο σχολείο έμαθα τη γλώσσα, αφού, εκτός από μερικά μαθήματα που γίνονταν στα ρουμάνικα, μιλούσαμε κι εκεί γερμανικά. Έτσι, όταν στα δεκαπέντε μου πήγα στην πόλη για να φοιτήσω στο λύκειο, ουσιαστικά μιλούσα κάκιστα τη γλώσσα.

»Ο επίσημος όρος στη Ρουμανία για να χαρακτηρίσουν ανθρώπους σαν κι εμάς ήταν “συγκατοικουσες εθνότητες”: μας επέτρεπαν δηλαδή να ζούμε κι εμείς εκεί, μαζί τους. Ο όρος από μόνος του σε πληγώνει, ο κόσμος οργιζόταν, αφού ζούσαν σε εκείνα τα μέρη πριν ακόμα καθίσει στο σβέροκο τους η Ρουμανία. Με άλλα λόγια η σχέση τους με το ρουμάνικο κράτος ήταν από την αρχή προβληματική. Ουσιαστικά δεν υπήρχε σχέση.

»Νομίζω ότι μια μεγάλη τομή σε αυτές τις σχέσεις ήταν ο εθnikοσοσιαλισμός. Η Ρουμανία του Αντονέσκου ήταν φασιστική, στο πλευρό του Χίτλερ, ο ρουμανικός στρατός πολέμησε με τους Γερμανούς στο Στάλινγκραντ, και οι περισσότεροι Γερμανόφωνοι της χώρας πήγαν στη Βέρμαχτ ή στα Ες-Ες. Όταν εισέβαλε η Σοβιετική Ένωση, η Ρουμανία αναγκάστηκε να αλλάξει στρατόπεδο τις τελευταίες μέρες του πολέμου. Αργότερα, η Ρουμανία πλαστογράφησε την ιστορία της, από το '45 και ύστερα κανένα σχολικό βιβλίο και κανείς άλλος δεν μιλούσε για την εποχή Αντονέσκου, η Ρουμανία προσποιούνταν ότι ήταν πάντοτε στο πλευρό των συμμάχων. Έριξαν λοιπόν όλες τις ευθύνες στις μειονότητες· κι αυτό πλήγωσε τη μειονότητα, γιατί οι Ρουμάνοι όχι μόνο δεν ήταν ειλικρινείς με την ιστορία τους, αλλά και συκοφάντησαν τους άλλους. Κι ύστερα ήρθαν οι κυρώσεις, τα στρατόπεδα εργασίας στη Σοβιετική Ένωση, όπως το περιγράφω στο βιβλίο μου *Ο άγγελος της πείνας*, οι διωγμοί. Η γερμανική μειονότητα ήταν και πάλι η μοναδική που χρησιμοποιή-

θηκε για τα καταναγκαστικά μέτρα ανοικοδόμησης, αν και οι Ρουμάνοι ήταν εξίσου αναμειγμένοι στις καταστροφές που υπέστησαν οι Σοβιετικοί. Ο πατέρας μου, που στον πόλεμο ήταν στα Ες-Ες, συνελήφθη αμέσως μόλις επέστρεψε στο χωριό. Η μητέρα μου, που δεν ήταν στον πόλεμο, πιάστηκε και έμεινε έγκλειστη πέντε χρόνια σε στρατόπεδο εργασίας στην Ουκρανία. Δεν υπήρχε ούτε ένας στρατιώτης ανάμεσα στους αιχμαλώτους, πήραν μόνο αθώους πολίτες. Γυναίκες, γέροντες, παιδιά, όσοι ήταν υπερβολικά νέοι ή γέροι για τον πόλεμο.

»Η σχέση λοιπόν με τους Ρουμάνους και την κοινότητα ήταν περίπλοκη, και για μένα την ίδια. Συνειδητοποίησα από νωρίς πόσο μπλεγμένη ήταν σε εκείνο το έγκλημα η μειονότητα από την οποία κατάγομαι, αλλά και ο πατέρας μου και ολόκληρη η γενιά του. Από το πρώτο μου βιβλίο *κιάλας, Γούβες*, περιέγραψα την εμπλοκή της μειονότητας, τον ομορτισμό τους. Έπειτα από αυτό το βιβλίο η κοινότητα του χωριού με απέκλεισε, με αποκήρυξε, δεν τολμούσα πια να πάω στο χωριό, ο κόσμος μου επιτίθετο, με έφτυνε, έλεγαν ότι τους είχα εκθέσει, ότι τους είχα συκοφαντήσει. Το γεγονός ότι οι Ρουμάνοι δεν είχαν επεξεργαστεί το δικό τους μερίδιο στην Ιστορία, δεν σήμαινε ότι εγώ δεν θα έπρεπε να κάνω αυτό που θεωρούσα σωστό για τη δική μου μειονότητα, και να κατηγορήσω τον πατέρα μου για το ότι συμμετείχε στα εγκλήματα και ότι ποτέ του δεν τα καταδίκασε, έστω και εκ των υστέρων. Σύμφωνα, ίσως δεν είχε την απαραίτητη μόρφωση, ήταν ένας απλός αγρότης, υπάρχουν όμως στάσεις ζωής, για τις οποίες δεν χρειάζεται να είσαι ιδιαίτερα διαβασμένος για να τις ακολουθήσεις, αρκεί να σκέφτεσαι.

»Δεν γινόταν λοιπόν να ξαναπάω στο χωριό, επειδή με απειλούσαν. Η μητέρα μου ήρθε κάποτε κλαίγοντας στην πόλη και μου είπε πόσο άσχημα της φέρεται ο κόσμος στο χωριό επειδή είχα γράψει εκείνο το βιβλίο. Στα χωράφια, για παράδειγμα, σε εκείνα τα απέραντα σοσιαλιστικά χωράφια όπου μάζευαν καλαμπόκι, κανείς δεν δεχόταν να δουλέψει μαζί της. Και ο παππούς μου, που τότε ήταν σχεδόν ενενήντα χρονών, έλεγε ότι ο κουρέας δεν τον ξύριζε πια εξαιτίας εκείνου του βιβλίου. Οι γονείς μου και οι παπ-

πούδες μου λοιπόν υπέφεραν και η μητέρα μου ήρθε στην πόλη σαν χαμένη, λέγοντας: “Μα δεν μπορείς να γράψεις για κάτι άλλο; Εσύ δεν είσαι αναγκασμένη να ζεις εκεί, εγώ όμως υποφέρω.”».

Παρατασσόμασταν σε ζευγάρια – τι έκφραση γι’ αυτά τα πέντε εξαθλιωμένα συντάγματα από γουρλωμένα μάτια, μεγάλες μύτες, βαθουλωμένα μάγουλα. Οι κοιλίες και τα πόδια είχαν φουσκώσει από το νερό, που προκαλούσε δυστροφία. Είτε είχε παγωνιά είτε αβάσταχτη ζέστη, βράδια ολόκληρα περνούσαν σε στάση προσοχής. Μονάχα οι ψείρες μπορούσαν να κινούνται πάνω μας. Στις ατέλειωτες καταμετρήσεις μπορούσαν να χορτάσουν αίμα και να παρελαύνουν στην άθλια σάρκα μας, να περπατάνε πάνω μας ώρες ολόκληρες, από το κεφάλι μέχρι το εφίβαιο. Συνήθως οι ψείρες χόρταιναν αίμα και έπεφταν για ύπνο μέσα στις ραφές της βαμβακερής στολής μας, κι εμείς εξακολουθούσαμε να στέκουμε προσοχή. Ο διοικητής του στρατοπέδου, ο Σιστβανγιόνοφ, εξακολουθούσε να ουρλιάζει. Το μικρό του όνομα δεν το ξέραμε. Λεγόταν απλώς σύντροφος Σιστβανγιόνοφ. Ένα όνομα αρκετά μεγάλο, ώστε να τραυλίζει κανείς από τον φόβο του όταν το ξεστόμιζε. Με το όνομα σύντροφος Σιστβανγιόνοφ, μου ερχόταν πάντοτε στο νου το βούισμα της ατιμάμαξας που μας εκτόπισε. Και η λευκή εσοχή στην εκκλησία, στην πατρίδα, Ο ΟΥΡΑΝΟΣ ΘΕΤΕΙ ΣΕ ΚΙΝΗΣΗ ΤΟΝ ΧΡΟΝΟ. Ίσως να έπρεπε να στέκουμε για ώρες προσοχή μπροστά σε αυτή τη λευκή εσοχή. Όταν η σάρκα εξαφανιστεί από το σώμα σου, τότε το να κουβαλάς τα κόκαλα σε βαραίνει, σε τραβάει μέσα στη γη.

Στο προσκλητήριο έκανα εξάσκηση, ώστε να ξεχνιέμαι όταν στεκόμαστε προσοχή και να μην ξεχωρίζω την εισπνοή από την εκπνοή. Και να στρέφω το βλέμμα προς τα πάνω χωρίς να σηκώνω το κεφάλι. Και να αναζητώ την άκρη κάποιου σύννεφου στον ουρανό, απ’ όπου να μπορεί να κρεμάσει κανείς τα κόκαλά του.